

Momentum módszer (5. előadás)

Legyen $X_1, \dots, X_n$ független azonos eloszlású minta.

- 1 Az eloszlás k . momentuma, ha ϑ az ismeretlen paraméter: $\mu_{k,\vartheta} = \mathbb{E}_{\vartheta}(X_1^k)$.
- 2 Legyen $\hat{\mu}_k = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^k$ az eloszlás k . tapasztalati momentuma.
- 3 Írjuk fel az alábbi egyenleteket a legkisebb olyan k -ig, amire az egyenletrendszer egyértelműen meghatározza ϑ -t (**bár nincs mindig ilyen k**):

$$\mathbb{E}_{\vartheta}(X_1) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j;$$

$$\mathbb{E}_{\vartheta}(X_1^2) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^2;$$

...

$$\mathbb{E}_{\vartheta}(X_1^k) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^k.$$

- 4 A ϑ momentum módszerrel kapott becslése az a $\hat{\vartheta}$, ami megoldása a fenti egyenletrendszernek. **Nem mindig létezik, nem mindig egyértelmű, nem feltétlenül hatásos.**

Momentum módszer: Poisson- és exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ független **Poisson-eloszlásúak** ismeretlen $\lambda > 0$ paraméterrel. A $k = 1$ -hez tartozó egyenlet:

$$\mathbb{E}_\lambda(X_1) = \bar{X}.$$

Mivel a λ paraméterű Poisson-eloszlás várható értéke λ :

$$\hat{\lambda} = \bar{X}.$$

Momentum módszer: Poisson- és exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ független **Poisson-eloszlásúak** ismeretlen $\lambda > 0$ paraméterrel. A $k = 1$ -hez tartozó egyenlet:

$$\mathbb{E}_\lambda(X_1) = \bar{X}.$$

Mivel a λ paraméterű Poisson-eloszlás várható értéke λ :

$$\hat{\lambda} = \bar{X}.$$

$X_1, \dots, X_n$ független **exponenciális** eloszlásúak ismeretlen $\lambda > 0$ paraméterrel. A $k = 1$ -hez tartozó egyenlet:

$$\mathbb{E}_\lambda(X_1) = \frac{1}{\lambda} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j = \bar{X}.$$

Ez egyértelműen oldható meg λ -ra:

$$\hat{\lambda} = \frac{1}{\bar{X}}.$$

Momentum módszer: normális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ független $N(m, \sigma^2)$ eloszlású minta (azaz normális eloszlású m várható értékkel és σ szórással).

A $k = 1$ -hez és $k = 2$ -höz tartozó egyenletek:

$$\mathbb{E}_{m,\sigma}(X_1) = m = \bar{X};$$

$$\mathbb{E}_{m,\sigma}(X_1^2) = \sigma^2 + m^2 = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^2.$$

A másodikba beírva az elsőt: $\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^2 - \bar{X}^2 = s_n^2$ (a tapasztalati szórásnégyzet). Tehát az első két egyenlet együtt egyértelműen oldható meg, a momentum módszerrel kapott becslés:

$$\hat{m} = \bar{X}; \quad \hat{\sigma} = s_n.$$

Az egyenletes eloszlás várható értéke és szórása

Az egyenletes eloszlás sűrűségfüggvénye: $f(x) = \frac{1}{b-a}$, ha $a \leq x \leq b$, és 0 különben.

A várható értéke:

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(X) &= \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot f(x) dx = \int_a^b \frac{x}{b-a} dx = \left[\frac{x^2}{2(b-a)} \right]_{x=a}^b \\ &= \frac{b^2 - a^2}{2(b-a)} = \frac{a+b}{2}.\end{aligned}$$

Az egyenletes eloszlás várható értéke és szórása

Az egyenletes eloszlás sűrűségfüggvénye: $f(x) = \frac{1}{b-a}$, ha $a \leq x \leq b$, és 0 különben.

A várható értéke:

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(X) &= \int_{-\infty}^{\infty} x \cdot f(x) dx = \int_a^b \frac{x}{b-a} dx = \left[\frac{x^2}{2(b-a)} \right]_{x=a}^b \\ &= \frac{b^2 - a^2}{2(b-a)} = \frac{a+b}{2}.\end{aligned}$$

A négyzetének a várható értéke:

$$\begin{aligned}\mathbb{E}(X^2) &= \int_{-\infty}^{\infty} x^2 \cdot f(x) dx = \int_a^b \frac{x^2}{b-a} dx = \frac{1}{b-a} \left[\frac{x^3}{3} \right]_{x=a}^b \\ &= \frac{b^3 - a^3}{3(b-a)} = \frac{a^2 + ab + b^2}{3}.\end{aligned}$$

Az egyenletes eloszlás várható értéke és szórása

Az egyenletes eloszlás sűrűségfüggvénye: $f(x) = \frac{1}{b-a}$, ha $a \leq x \leq b$, és 0 különben.

A várható értéke:

$$\mathbb{E}(X) = \frac{a+b}{2}.$$

A négyzetének a várható értéke:

$$\mathbb{E}(X^2) = \frac{a^2 + ab + b^2}{3}.$$

A szórásnégyzete:

$$\begin{aligned} D^2(X) &= \mathbb{E}(X^2) - \mathbb{E}(X)^2 = \frac{a^2 + ab + b^2}{3} - \frac{a^2 + 2ab + b^2}{4} \\ &= \frac{a^2 - 2ab + b^2}{12} = \frac{(b-a)^2}{12}. \end{aligned}$$

Momentum módszer: egyenletes eloszlás

Legyen $X_1, \dots, X_n$ független minta az $[a, b]$ intervallumon egyenletes eloszlásból. Ennek várható értéke $(a + b)/2$, szórása $(b - a)/\sqrt{12}$. Ezek alapján a $k = 1$ -hez és $k = 2$ -höz tartozó egyenlet:

$$\mathbb{E}_{a,b}(X_1) = \frac{a + b}{2} = \bar{X};$$
$$\mathbb{E}_{a,b}(X_1^2) = \frac{(b - a)^2}{12} + \left(\frac{a + b}{2}\right)^2 = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^2.$$

A másodikba beírva az elsőt: $\frac{(b-a)^2}{12} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_j^2 - \bar{X}^2 = s_n^2$, amiből

$$\hat{a} = \bar{X} - \sqrt{3}s_n; \quad \hat{b} = \bar{X} + \sqrt{3}s_n.$$

Hátránya: előfordulhat, hogy ezek nem is lehetséges értékek: ha $\hat{a}$ nagyobb a legkisebb megfigyelésnél, vagy $\hat{b}$ kisebb a legnagyobb megfigyelésnél.

Maximumlikelihood-módszer

Definíció (Likelihood-függvény)

Ha az $(Y_1, \dots, Y_n)$ független minta diszkrét (a lehetséges értékeinek száma véges vagy megszámlálható sok), akkor a likelihood-függvénye:

$$L_{n,\vartheta}(k_1, \dots, k_n) = \prod_{j=1}^n \mathbb{P}_{j,\vartheta}(Y_j = k_j) \quad ((k_1, \dots, k_n) \in H).$$

Maximumlikelihood-módszer

Definíció (Likelihood-függvény)

Ha az $(Y_1, \dots, Y_n)$ független minta diszkrét (a lehetséges értékeinek száma véges vagy megszámlálható sok), akkor a likelihood-függvénye:

$$L_{n,\vartheta}(k_1, \dots, k_n) = \prod_{j=1}^n \mathbb{P}_{j,\vartheta}(Y_j = k_j) \quad ((k_1, \dots, k_n) \in H).$$

Ha az $(Y_1, \dots, Y_n)$ független minta abszolút folytonos, és Y_j sűrűségfüggvénye (a $\mathbb{P}_\vartheta$ valószínűség mellett) $f_{j,\vartheta}$, akkor a minta likelihood-függvénye:

$$L_{n,\vartheta}(t_1, \dots, t_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\vartheta}(t_j) \quad (t_1, \dots, t_n \in \mathbb{R}).$$

Maximumlikelihood-módszer

Legyen $(\Omega, \mathcal{A}, \mathcal{P})$ statisztikai mező, ahol $\mathcal{P} = \{\mathbb{P}_\vartheta : \vartheta \in \Theta\}$, vagyis az ismeretlen eloszlás a ϑ paraméterrel jellemezhető.

Definíció (Maximum-likelihood becslés)

A ϑ maximumlikelihood-becslése (ML-becslése) az $X_1, \dots, X_n$ mintából $\hat{\vartheta}$, ha maximalizálja a $\vartheta \mapsto L_{n,\vartheta}(X_1, \dots, X_n)$ függvényt, ahol $L_{n,\vartheta}$ a minta likelihood-függvénye. Azaz, ha

$$L_{n,\hat{\vartheta}}(X_1, \dots, X_n) \geq L_{n,\vartheta}(X_1, \dots, X_n) \text{ minden } \vartheta \in \Theta\text{-ra.}$$

Maximum-likelihood becslések

- binomiális eloszlás ismert k renddel: $\hat{p} = \bar{X}/k$
- Poisson-eloszlás: $\hat{\lambda} = \bar{X}$
- geometriai eloszlás: $\hat{p} = 1/\bar{X}$
- normális eloszlás: $\hat{m} = \bar{X}, \hat{\sigma} = s_n$
- exponenciális eloszlás: $\hat{\lambda} = 1/\bar{X}$
- egyenletes eloszlás: $\hat{a} = \min_j X_j; \quad \hat{b} = \max_j X_j$

ML-becslés: exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk exponenciális eloszlás $\lambda > 0$ paraméterrel. Ekkor

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\lambda}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\lambda \exp(-\lambda X_j) \mathbb{I}(X_j > 0) \right].$$

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \lambda^n \exp\left(-\lambda \sum_{j=1}^n X_j\right).$$

ML-becslés: exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk exponenciális eloszlás $\lambda > 0$ paraméterrel. Ekkor

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\lambda}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\lambda \exp(-\lambda X_j) \mathbb{I}(X_j > 0) \right].$$

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \lambda^n \exp \left(-\lambda \sum_{j=1}^n X_j \right).$$

$$\log L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = n \log \lambda - \lambda \sum_{j=1}^n X_j$$

ML-becslés: exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk exponenciális eloszlás $\lambda > 0$ paraméterrel. Ekkor

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\lambda}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\lambda \exp(-\lambda X_j) \mathbb{I}(X_j > 0) \right].$$

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \lambda^n \exp\left(-\lambda \sum_{j=1}^n X_j\right).$$

$$\log L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = n \log \lambda - \lambda \sum_{j=1}^n X_j$$

$$\frac{\partial}{\partial \lambda} \log L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \frac{n}{\lambda} - n\bar{X} > 0 \Leftrightarrow \lambda < 1/\bar{X} \Rightarrow \hat{\lambda} = 1/\bar{X}.$$

ML-becslés: exponenciális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk exponenciális eloszlás $\lambda > 0$ paraméterrel. Ekkor

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\lambda}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\lambda \exp(-\lambda X_j) \mathbb{I}(X_j > 0) \right].$$

$$L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \lambda^n \exp\left(-\lambda \sum_{j=1}^n X_j\right).$$

$$\log L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = n \log \lambda - \lambda \sum_{j=1}^n X_j$$

$$\frac{\partial}{\partial \lambda} \log L_{n,\lambda}(X_1, \dots, X_n) = \frac{n}{\lambda} - n\bar{X} > 0 \Leftrightarrow \lambda < 1/\bar{X} \Rightarrow \hat{\lambda} = 1/\bar{X}.$$

A likelihood-függvényben csak a $\sum_{j=1}^n X_j$ összeg szerepel a paraméterrel együtt. Ezt elég ismerni az ML-becsléshez.

Poisson-eloszlás paraméterének becslése

Tegyük fel, hogy $X_1, X_2, \dots, X_n$ független, azonos λ paraméterű Poisson-eloszlású minta, ahol $\lambda > 0$ ismeretlen paraméter, $n = 95$, és $\bar{X} = 1,379$.

Poisson-eloszlásnál:

$$\mathbb{P}_\lambda(X_j = k) = \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda}; \quad \mathbb{E}(X_j) = \lambda; \quad D(X_j) = \sqrt{\lambda}.$$

A megfigyelések az alábbiak (a gólok száma összesen $\sum_{j=1}^n X_j = 131$):

$$3, \quad 0, \quad 2, \quad 2, \quad 1, \quad 3, \dots, 2.$$

Annak valószínűsége λ paraméter mellett, hogy éppen ezt a sorozatot kaptuk:

$$\begin{aligned} L_{95,\lambda}(3, 0, 2, \dots, 2) &= \frac{\lambda^3}{3!} e^{-\lambda} \cdot \frac{\lambda^0}{0!} e^{-\lambda} \cdot \frac{\lambda^2}{2!} e^{-\lambda} \cdot \dots \cdot \frac{\lambda^2}{2!} e^{-\lambda} = \\ &= \frac{\lambda^{3+0+2+2\dots+2}}{3! \cdot 0! \cdot 2! \cdot \dots \cdot 2!} e^{-95 \cdot \lambda} = \frac{\lambda^{131}}{3! \cdot 0! \cdot 2! \cdot \dots \cdot 2!} e^{-95 \cdot \lambda} \end{aligned}$$

Poisson-eloszlás paraméterének becslése

Tegyük fel, hogy $X_1, X_2, \dots, X_n$ független, azonos λ paraméterű Poisson-eloszlású minta, ahol $\lambda > 0$ ismeretlen paraméter, $n = 95$, és $\bar{X} = 1,379$.

Poisson-eloszlásnál:

$$\mathbb{P}_\lambda(X_j = k) = \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda}; \quad \mathbb{E}(X_j) = \lambda; \quad D(X_j) = \sqrt{\lambda}.$$

A megfigyelések az alábbiak (a gólok száma összesen $\sum_{j=1}^n X_j = 131$):

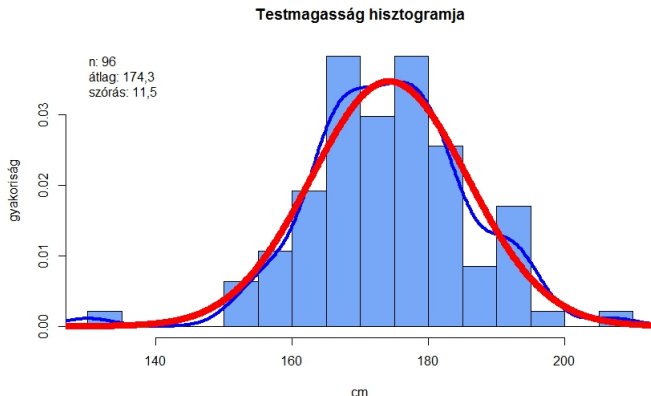
$$3, \quad 0, \quad 2, \quad 2, \quad 1, \quad 3, \dots, 2.$$

Annak valószínűsége λ paraméter mellett, hogy éppen ezt a sorozatot kaptuk:

$$\begin{aligned} L_{95,\lambda}(3, 0, 2, \dots, 2) &= \frac{\lambda^3}{3!} e^{-\lambda} \cdot \frac{\lambda^0}{0!} e^{-\lambda} \cdot \frac{\lambda^2}{2!} e^{-\lambda} \cdot \dots \cdot \frac{\lambda^2}{2!} e^{-\lambda} = \\ &= \frac{\lambda^{3+0+2+2\dots+2}}{3! \cdot 0! \cdot 2! \cdot \dots \cdot 2!} e^{-95 \cdot \lambda} = \frac{\lambda^{131}}{3! \cdot 0! \cdot 2! \cdot \dots \cdot 2!} e^{-95 \cdot \lambda} \end{aligned}$$

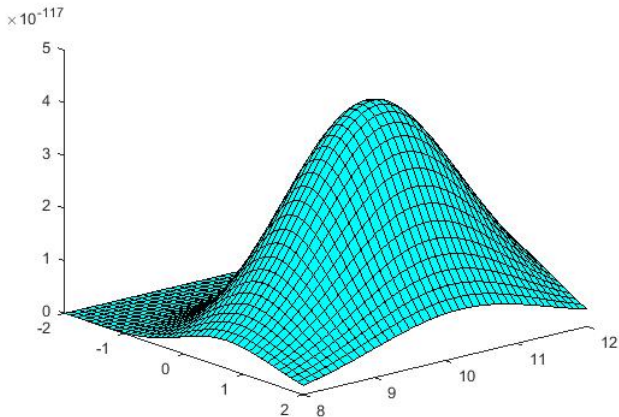
A likelihood-függvényben csak n és a $\sum_{j=1}^n X_j$ összeg szerepel a paraméterrel együtt.

Testmagasság hisztogramja

A testmagasság hisztogramja $n = 96$ elemű mintából és az $\bar{X} = 174,3$ várható értékű és $s_n^* = 11,5$ szórású normális eloszlás sűrűségfüggvénye (pirossal).

Likelihoodfüggvény

$n = 94$ elemű minta testmagasság-adatok alapján, normális eloszlást feltételezve.
Az átlag: $\bar{X} = 174,8$, a tapasztalati szórás $s_n = 10,5$.

ML-becslés: normális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk normális eloszlás $m, \sigma > 0$ paraméterekkel. Ekkor

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\vartheta}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right) \right].$$

ML-becslés: normális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk normális eloszlás $m, \sigma > 0$ paraméterekkel. Ekkor

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\vartheta}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right) \right].$$

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma}\right)^n \exp\left(-\sum_{j=1}^n \frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right).$$

ML-becslés: normális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk normális eloszlás $m, \sigma > 0$ paraméterekkel. Ekkor

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\vartheta}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right) \right].$$

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma}\right)^n \exp\left(-\sum_{j=1}^n \frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right).$$

$$\log L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = -n \log(\sqrt{2\pi}) - n \log \sigma - \sum_{j=1}^n \frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}.$$

ML-becslés: normális eloszlás

$X_1, \dots, X_n$ függetlenek, eloszlásuk normális eloszlás $m, \sigma > 0$ paraméterekkel. Ekkor

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \prod_{j=1}^n f_{j,\vartheta}(X_j) = \prod_{j=1}^n \left[\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right) \right].$$

$$L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma}\right)^n \exp\left(-\sum_{j=1}^n \frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}\right).$$

$$\log L_{n,m,\sigma}(X_1, \dots, X_n) = -n \log(\sqrt{2\pi}) - n \log \sigma - \sum_{j=1}^n \frac{(X_j - m)^2}{2\sigma^2}.$$

A likelihood-függvényben csak a $\sum_{j=1}^n X_j^2$ **négyzetösszeg** és a $\sum_{j=1}^n X_j$ **összeg** szerepel a mintából a paraméterrel együtt:

$$\sum_{j=1}^n (X_j - m)^2 = \sum_{j=1}^n X_j^2 - 2m \sum_{j=1}^n X_j + m^2.$$

Elégséges statisztika

Definíció

Legyen $X_1, \dots, X_n$ független minta ϑ paraméterű eloszlásból. A T statisztika elég-séges, ha a likelihood-függvény felírható a következő alakban megfelelő h és g függvényekkel:

$$L_{n,\vartheta}(X_1, \dots, X_n) = h(X_1, \dots, X_n) \cdot g_{\vartheta}(T(X_1, \dots, X_n)).$$

Elégséges statisztika

Definíció

Legyen $X_1, \dots, X_n$ független minta ϑ paraméterű eloszlásból. A T statisztika elég-séges, ha a likelihood-függvény felírható a következő alakban megfelelő h és g függvényekkel:

$$L_{n,\vartheta}(X_1, \dots, X_n) = h(X_1, \dots, X_n) \cdot g_{\vartheta}(T(X_1, \dots, X_n)).$$

- Poisson-eloszlás esetén az összeg és az átlag is elég-séges statisztika.
- Normális eloszlásnál elég-séges statisztika: $(\bar{X}, s_n)$, vagy $(\sum_{j=1}^n X_j^2, \sum_{j=1}^n X_j)$.
- Az elég-séges statisztika nem egyértelmű.
- Ha létezik maximumlikelihood-becslés, T pedig elég-séges statisztika, akkor az ML-becslés felírható $u(T(X_1, \dots, X_n))$ alakban valamely u függvényre. Azaz, ahogy a példákban is láttuk, az elég-séges statisztikából kifejezhető a maximumlikelihood-becslés.

Hatásos becslés az elégséges statisztika segítségével

A következő tétel alapján egy

- torzítatlan becslésből kiindulva
- az elégséges statisztika függvényeként, arra feltételes várható értéket véve.
- egy hatásosabb, vagyis kisebb szórású, szintén torzítatlan becslés is készíthető.

Például Poisson-eloszlás esetén, ha a λ paramétert szeretnénk becsülni:

- $\mathbb{E}_\lambda(X_1) = \lambda$, ezért X_1 torzítatlan becslése λ -nak;
- $\sum_{j=1}^n X_j$ elégséges statisztika

Hatásos becslés az elégséges statisztika segítségével

A következő tétel alapján egy

- torzítatlan becslésből kiindulva
- az elégséges statisztika függvényeként, arra feltételes várható értéket véve.
- egy hatásosabb, vagyis kisebb szórású, szintén torzítatlan becslés is készíthető.

Például Poisson-eloszlás esetén, ha a λ paramétert szeretnénk becsülni:

- $\mathbb{E}_\lambda(X_1) = \lambda$, ezért X_1 torzítatlan becslése λ -nak;
- $\sum_{j=1}^n X_j$ elégséges statisztika
- tekintsük az alábbi feltételes várható értéket (ha az összeget tudjuk, mennyi lehetett X_1):

$$\mathbb{E}(X_1 | X_1 + \dots + X_n) = \bar{X}$$

- továbbra is torzítatlan becslést kaptunk, de a szórás lényegesen kisebb lett:

$$\mathbb{E}_\lambda(\bar{X}) = \mathbb{E}_\lambda(X_1) = \lambda; \quad D_\lambda(\bar{X}) = \frac{D_\lambda(X_1)}{\sqrt{n}} < D_\lambda(X_1).$$

Rao–Blackwell-tétel

Tétel (Rao–Blackwell)

Tegyük fel, hogy a T statisztika torzítatlan becslés a ϑ paraméterre, valamint S elégséges statisztika ϑ -ra. Ekkor megadható olyan T^* becslés, melyre

- $T^* = h(S)$ megfelelő h függvénnyel;
- T^* torzítatlan ϑ -ra: $\mathbb{E}_{\vartheta}(T^*) = \vartheta$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- T^* hatásosabb, mint T : $D_{\vartheta}(T^*) \leq D_{\vartheta}(T)$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra.

Ha az S statisztika teljes is (azaz minden olyan f függvény, melyre $\mathbb{E}_{\vartheta}(f(S)) = 0$ minden ϑ -ra, „majdnem mindenütt” nulla), akkor T^* hatásos, azaz minden torzítatlan becslésnél hatásosabb.

A megoldás az $\mathbb{E}(T|S)$ feltételes várható érték lesz. Például Poisson-eloszlásnál $\mathbb{E}(X_1 | \sum_{j=1}^n X_j) = \bar{X}$ hatásos.

Állítás

Poisson-eloszlásnál, illetve normális eloszlásnál (m -re) a mintaelemek összege teljes elégséges statisztika, a mintaátlag pedig hatásos becslése a paraméternek.

Fisher-információ

Egy mintaelem **Fisher-információja**:

$$I_1(\vartheta) = \mathbb{E}_{\vartheta} \left(\left(\frac{\partial}{\partial \vartheta} \log f_{\vartheta}(X_1) \right)^2 \right),$$

ahol f_{ϑ} a likelihoodfüggvény $\mathbb{P}_{\vartheta}$ mellett.

Fisher-információ

Egy mintaelem **Fisher-információja**:

$$I_1(\vartheta) = \mathbb{E}_{\vartheta} \left(\left(\frac{\partial}{\partial \vartheta} \log f_{\vartheta}(X_1) \right)^2 \right),$$

ahol f_{ϑ} a likelihoodfüggvény $\mathbb{P}_{\vartheta}$ mellett.

- Megfelelő (regularitási) feltételek mellett a független azonos eloszlású, n elemű minta Fisher-információja: $I_n(\vartheta) = n \cdot I_1(\vartheta)$.
- Ha T elégséges statisztika, akkor $T(X_1, \dots, X_n)$ Fisher-információja ugyanaz, mint $(X_1, \dots, X_n)$ Fisher-információja (például Poisson-eloszlásnál az átlag Fisher-információja ugyanaz, mint a teljes mintáé).
- **Cramér–Rao-egyenlőtlenség**: megfelelő (regularitási) feltételek mellett, ha T torzítatlan becslés ϑ -ra, akkor

$$D^2(T(X)) \geq \frac{1}{I_n(\vartheta)} = \frac{1}{nI_1(\vartheta)}.$$

(Ebben az értelemben feleakkora szóráshoz négyszer annyi mintaelem kell.)

Fisher-információ

Egy mintaelem **Fisher-információja**:

$$I_1(\vartheta) = \mathbb{E}_{\vartheta} \left(\left(\frac{\partial}{\partial \vartheta} \log f_{\vartheta}(X_1) \right)^2 \right),$$

ahol f_{ϑ} a likelihoodfüggvény $\mathbb{P}_{\vartheta}$ mellett.

Néhány nevezetes eloszlás Fisher-információja egy mintaelemből:

- binomiális eloszlás n renddel és p paraméterrel:

$$\frac{n}{p(1-p)}.$$

- Poisson-eloszlás λ paraméterrel: $1/\lambda$
- normális eloszlás, ha $\vartheta = (m, \sigma)$:

$$\begin{pmatrix} \frac{1}{\sigma^2} & 0 \\ 0 & \frac{2}{\sigma^2} \end{pmatrix}.$$

Fisher-információ: Poisson-eloszlás

Egy mintaelem **Fisher-információja** (az f_λ likelihood-függvény most a valószínűség):

$$\begin{aligned} I_1(\lambda) &= \mathbb{E}_\lambda \left(\left(\frac{\partial}{\partial \lambda} \log f_\lambda(X_1) \right)^2 \right) = \mathbb{E}_\lambda \left(\left(\frac{\partial}{\partial \lambda} \log \left(\frac{\lambda^{X_1}}{X_1!} e^{-\lambda} \right) \right)^2 \right) = \\ &= \mathbb{E}_\lambda \left(\left(\frac{\partial}{\partial \lambda} \left(X_1 \log \lambda - \log X_1! - \lambda \right) \right)^2 \right) = \mathbb{E}_\lambda \left(\left(\frac{X_1}{\lambda} - 1 \right)^2 \right) = \\ &= \mathbb{E}_\lambda \left(\frac{X_1^2}{\lambda^2} - 2 \frac{X_1}{\lambda} + 1 \right) = \frac{\lambda + \lambda^2}{\lambda^2} - 2 + 1 = \frac{1}{\lambda}. \end{aligned}$$

Felhasználtuk, hogy Poisson-eloszlásnál $\mathbb{E}_\lambda(X_1) = D_\lambda(X_1) = \lambda$, így

$$\mathbb{E}_\lambda(X_1^2) = D_\lambda^2(X_1) + \mathbb{E}_\lambda^2(X_1) = \lambda + \lambda^2.$$

Következmény a **Cramér–Rao-egyenlőtlenség** alapján: ha T torzítatlan becslése λ -nak n elemű független mintából, akkor

$$D^2(T(X_1, \dots, X_n)) \geq \frac{\lambda}{n}.$$

Konfidenciaintervallum az ML-bebecslés alapján

Gyakran az ismeretlen paraméterre egyetlen bebecslés helyett konfidenciaintervallumot adhatunk meg, amire például az igaz, hogy

$$\mathbb{P}_\vartheta(T_1 \leq \vartheta \leq T_2) \geq 0,95 \quad (\vartheta \in \Theta)$$

. Ez egy olyan véletlen intervallum, ami 95%-os megbízhatóságú, azaz legalább ennyi valószínűséggel tartalmazza a bebecsülni kívánt paramétert.

Konfidenciaintervallum az ML-becslés alapján

Gyakran az ismeretlen paraméterre egyetlen becslés helyett konfidenciaintervallumot adhatunk meg, amire például az igaz, hogy

$$\mathbb{P}_\vartheta(T_1 \leq \vartheta \leq T_2) \geq 0,95 \quad (\vartheta \in \Theta)$$

. Ez egy olyan véletlen intervallum, ami 95%-os megbízhatóságú, azaz legalább ennyi valószínűséggel tartalmazza a becsülni kívánt paramétert.

Állítás

Ha likelihoodfüggvény teljesít bizonyos regularitási feltételeket, akkor a ϑ paraméternek az $X_1, X_2, \dots, X_n$ mintából számolt $\hat{\vartheta}_n$ maximumlikelihood-becslése

- létezik;
- aszimptotikusan torzítatlan: $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{E}_\vartheta(\hat{\vartheta}_n) = \vartheta$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan hatásos: $\lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt{nl_1(\vartheta)} D_\vartheta(\hat{\vartheta}_n) = 1$ minden $\vartheta \in \Theta$ -ra;
- aszimptotikusan normális eloszlású: $\sqrt{nl_1(\vartheta)}(\hat{\vartheta}_n - \vartheta)$ eloszlásban tart a standard normális eloszláshoz minden $\vartheta \in \Theta$ -ra $n \rightarrow \infty$ esetén.

Itt $l_1(\vartheta)$ az egyelemű mintából számolt Fisher-információt jelöli.

Konfidenciaintervallum az ML-becslés alapján

Ez alapján **aszimptotikus konfidenciaintervallum**, ami $n \rightarrow \infty$ esetén $1 - \alpha$ -hoz tartó valószínűséggel tartalmazza ϑ -t:

$$\left(\hat{\vartheta}_n - \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}}; \hat{\vartheta}_n + \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}} \right),$$

ahol $\hat{I}_n(\vartheta) = n \cdot I_1(\hat{\vartheta}_n)$, vagyis a Fisher-információ kifejezésébe a maximumlikelihood-becslést írjuk be.

Másképpen felírva:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbb{P}_{\vartheta} \left(\hat{\vartheta}_n - \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}} \leq \vartheta \leq \hat{\vartheta}_n + \Phi^{-1}\left(1 - \frac{\alpha}{2}\right) \cdot \frac{1}{\sqrt{\hat{I}_n(\vartheta)}} \right) = 1 - \alpha.$$

Itt is vegyük észre, hogy ϑ ismeretlen, de rögzített paraméter, és az intervallum alsó és felső végpontjai véletlenek, az eloszlásuk is ϑ -tól függ (ezt jelöli a ϑ az alsó indexben).

Házi feladat március 19., kedd, 12:00-ig

Definiáljuk az alábbi diszkrét eloszlást: $\mathbb{P}(X = -1) = c$, $\mathbb{P}(X = 1) = 3c$, $\mathbb{P}(X = 2) = 1 - 4c$, ahol $0 < c < 1/4$ az ismeretlen paraméter.

- (a) Határozzuk meg c momentummódszeres módszeres becslését.
- (b) Sorsoljunk 1000 elemű mintát a fenti eloszlásból két különböző c értékkel, és mind a két esetben számítsuk ki az (a) feladatban kapott becslés, illetve a valódi c érték eltérését.